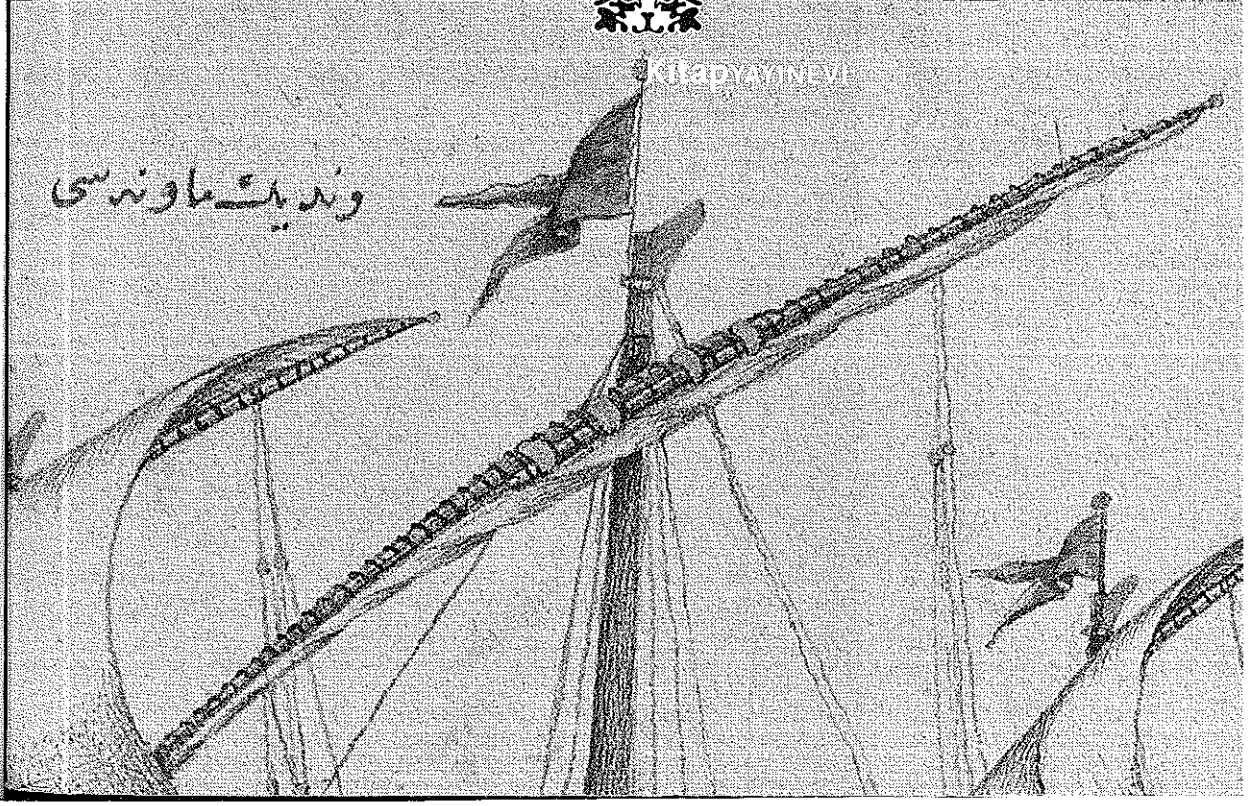

Editör Özlem Kumrular

Türkler ve Deniz

Kitap Yayınevi

Türkler *ve* Deniz

Editör
Özlem Kumrular

Kitap Yayınevi

KİTAP YAYINEVİ – 149
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 53

TÜRKLER VE DENİZ / ÖZLEM KUMRULAR (ED.)

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
II. ULUSLARARASI TARİH SEMPOZYUMU, 6-7 EKİM 2005

© 2007, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

DÜZELTİ
NURETTİN PİRİM

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
DEREBOYU CADDESİ, ZAĞRA İŞ MERKEZİ B BLOK 1
MASLAK-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 0905-34-000415
T: (0212) 285 11 96
E: INFO@MASMAT.COM.TR

EYLÜL 2007, KİTAP YAYINEVİ

ISBN 978-975 6051-63-4

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
CİHANGİR CADDESİ, ÖZOĞUL SOKAĞI 20/I-B
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
T: (0212) 292 62 86 F: (0212) 292 62 87
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

İçindekiler

Ömer Asım Saçlı / Açılış 7

Özlem Kumrular / Sunuş 9

Açış Konuşması
İdris Bostan / Kanuni ve Osmanlıların Akdeniz siyaseti 13

Emilio Sola Castaño / İspanyol altınçağ Edebiyatında Kanuni'nin Son Yılları 19

İdris Bostan / Osmanlılarda Deniz Sınırı ve Karasuları Meselesi 29

Salih Özbaran / Osmanlılar ve Deniz 47

Edhem Eldem / Kontrolü Kaybetmek: 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Doğu Akdeniz'de Osmanlı Varlığı 63

Zeki Arıkan / 15. ve 16. Yüzyıllarda Seferihisar, Sığacık ve Korsanlık 79

Halil Berktay, Tosun Terzioğlu / Osmanlı Denizcilik Tarihinin Evrensel, Karşılaştırmalı ve Teorik Çerçeveleri 93

Alain Servantie / Giovan-Francesco Giustinian: Osmanlı Donanmasına Venedik Teknik Yardımı (1531-1534) 147

Giovanni Ricci / Türkler ve Deniz: İtalya'dan Bir Bakış 15.-18. Yüzyıllar 163

Giovanni Serreli / Sardinya Krallığı'nın Savunma Sistemleri ve Terranova'nın Turgut Reis Tarafından Yağmalanması 175

Özlem Kumrular / İspanyol ve İtalyan Arşiv Kaynakları ve Kroniklerinin Işığında Barbaros'un 1534 Seferi 187

Fernando Fernández Lanza / 1500'de Türklerin Modon'u Kuşatması ve İşgali 201

Paulino Toledo / Oruç Reis'in Ölümü Hakkında Resmi Bir İspanyol Belgesi 231

Ana María Carabias Torres / İspanya'da Türklere Karşı Yapılan Deniz Savaşlarıyla İlgili Belgelerin İncelenmesi: Barrantes Maldonado Örneği 247

Bülent Arı / Akdeniz'de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku 265

Burcu Alarslan Uludaş / Osmanlı'da Sahilsaray kullanımında Tersane (Aynalıkavak) Sarayı Örneklemesi 319

Dr. Rasim Ünlü / Bahriye Divanhanesi ve Tersane'nin Kuruluş Yeri Hususunda Yeni Bulgular 353

Nurcan Yazıcı / Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Amire Mimarlığı ve Mimarları 381

Gül Köksal / Tersane-i Amire'de Çağlar Boyu Gemi İnşa Yerleri, Düzenekleri ve Koruma Önerileri 403

Ali Nihat Kundak / Osmanlı Minyatürlerinde Liman Kentleri 429

Pablo Martín Asuero / İspanyol Seyyahların Gözüyle İmparatorluğun Deniz Kıyısındaki Başkenti İstanbul, 1784-1916 467

Murat Koraltürk / İstanbul'da Deniz Ulaşımı: İşletmeler, Gemiler-Gemiciler, Yollar-Yolcular 479

Mehmet Çelik / Türk-İslam Edebiyatında Deniz İmgesi 525

Zeki Taştan / Halikarnas Balıkçısı'nın Öykülerinde Deniz 533

Giovanni Serreli*

SARDİNYA KRALLIĞI'NIN SAVUNMA SİSTEMLERİ VE TERRANOVA'NIN TURGUT REİS TARAFINDAN YAĞMALANMASI

Cognac İttifakı'nın İmparator V. Carlos'a 1527'nin aralık ayında ilan ettiği savaş sürerken Renzo Ursino yönetimindeki Fransız birliği, Sassari'ye girmeyi başararak şehri işgal etti ve bölgeyi yakıp yıkıp yağmaladı. Bu tehlikeyi püskürtmek için gerekli bütün hazırlıklar yapıldı. Tehlike savuşturulunca da Sardinya Krallığı'nın tüm yönetim düzeylerinde uygun bir şehir ve kıyı şeridi savunmasının teşkilatlandırılması gerektiğinin farkına varıldı.

Alberto Tenenti'nin deyimiyle Sassari'nin işgali, Sardinya Krallığı'nda da bir sahil savunma sistemi oluşturulmasıyla sonuçlanan girişimi hızlandırdı. Böylesi olaylar korsanlığın "deniz tarihinin en derinlerinde"[1] kök saldığı Akdeniz'deki güçler dengesine dayanarak çözülemezdi. Büyük güçlere bağlı (corsorio) ya da bağımsız olarak çalışan (pirata) korsanlar her zaman kendilerini az ya da çok jeopolitik durumlara adapte edebiliyorlardı. Birbiriyle koordine edilmiş savunma sistemlerinin kurulması bu nedenle ortaya çıkmıştı.

Bu bağlamda 14. yüzyılın ortasında Pietro *il Cerimonioso*'nun[2] verdiği örneği hatırlayabiliriz. Pietro, "Sardinya ve Korsika" krallıklarında masrafları vasalları tarafından karşılanacak, denizden gelecek tehlikeyi gözetleme ve haber verme görevini yüklenecek gözcülere ve sahil şeridinde gözetleme kulelerine ihtiyaç duyulduğunun altını çizmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden genişlemeye başlaması, Babıâli'ye bağlı olan Berberi kuvvetlerin ortalığı kasıp kavurması ve Fransa'nın V. Carlos'un karşısında yer alması Akdeniz'i ideal bir karşılaşma

* Dr. Giovanni Serreli, Caglieri CNR araştırma görevlisi.

sahası haline getiriyordu. Bu karşılaşma sahası genişliyor ve savaşın sınırı her seferinde daha büyük bir tehdit teşkil ederek Sardinya Krallığı'na doğru yaklaşıyordu.

İstanbul'un fethinden sonra (1453) Osmanlı İmparatorluğu kuzey Afrika'yı da tehdit ederek, Akdeniz'e ve doğuya doğru topraklarını genişletmeye, Balkan Yarımadası'na ve Ortadoğu'ya doğru sokulmaya devam etti. Osmanlı, Bizans yönetim geleneğine bağlı İslam mirası temellerine oturtulmuş engin, zengin ve temelleri sağlam olan bir imparatorluktu.

Osmanlı sadece İspanya Krallığı'na bağlı devletler ve V. Carlos'un imparatorluğu için değil, tüm Avrupa için ciddi ve daimi bir tehdit arz ediyordu. İmparatorluk, Muhteşem Süleyman'la (1520-1566) Orta ve Batı Akdeniz'de yayılma politikasını sürdürdü. 1522 yılında Sultan, St. Jean Şövalyelerini Rodos'tan çıkardı; Kuzey Afrika'da Berberi güçleri koruması altına aldı ve İspanya Krallığı'na sadece az sayıda ve tamamen dış dünyadan kopmuş üsler bıraktı. Cezayir yerel şeriflerini kontrolü altına aldı. Daha ziyade Barbaros olarak tanınan "Hıristiyanlığın belası" meşhur Hayreddin, Cezayir'i organize bir korsanlık merkezine çevirmişti.[3]

Osmanlı her seferinde daha büyük bir tehdit yaratarak yayılmaya devam ederken Hıristiyanlığın koruyucusu olarak prestijini tehlikeye atan V. Carlos ilk güçlükleri saptamak zorunda kalacaktı. Ne de olsa bir taraftan da rakibi *"İmparatorlukta gözü olan... yenilmez V. Carlos'umuzun ezeli ve baş düşmanı"* Fransa Kralı I. François'dan kendini kollamak mecburiyetinde kalıyordu. De Vico, İmparator'un savaşmak zorunda kaldığı sayısız cepheyi tek bir deyimle tasvir eder: *"Carlos, cesaretiyle; Fransız kralı François, rekabetiyle; ve Türk ise kudretiyle en yüce".*[4] İmparatorluğa karşı her zaman saldırı halinde bulunan I. François, Andrea Doria'nın Cenova'dan İspanya Krallığı, yani imparatorluk saflarına geçişini sağlamak için 1536'da açık bir şekilde Türk imparatoruyla siyasi ve diplomatik bir yakınlık kuracaktır.[5] Fazlasıyla pragmatik olan bu siyasi tavrın alınması, "bu aşağılık Hıristiyan karşıtı ittifak" karşısında dehşete düşen ve buna çok öfkelenen Avrupa Hıristiyanlık Âlemi ve Papalık'la onu pek çok defa karşı karşıya getirecektir. Aralarında buna karşı çıkanların da olduğu çeşitli İtalyan devletlerinden Osmanlı İmparatorluğu'yla açıkça ya da üstü örtülü bir biçimde işbirliği ya-

parak yarımadada gücü ele geçirmek isteyeceklerdir. Hıristiyanlığın koruyucusu olan imparator Türklere karşı İranlılarla işbirliği yapmanın yollarını arama fırsatını kaçırmayacaktır.

Orta ve Batı Akdeniz ve İspanya Krallığı toprakları için baş gösteren Türk tehlikesini önlemek için çok büyük mali kaynakları gerektirecek bir savunma duvarı oluşturmak kaçınılmaz hale gelmişti. Türklerin Akdeniz'in yıkadığı topraklar üzerinde yayılmayı hedef alan her türlü girişimini etkisiz hale getirmek için uygulamaya koyulan stratejiler arasında, özellikle Rodos'un düşmesinden sonra önem kazanan Malta ve Sicilya Krallığı'nı desteklemek de vardı. Venedik ileri karakollarının her geçen gün biraz daha bunu göz ardı etmesi özellikle bu adaların askeri rolünü daha da önemli hale getirecekti. Bu adalar gün geçtikçe tek ve güçlü bir kaleye, içinde Hıristiyan güçlerine ait deniz kuvvetlerinin toplanacağı engin bir limana dönüşecekti.[6]

1523 yılında St. Jean Şövalyeleri Üstad-ı Azamı'nın Messina'ya gelmesi, "Türk tehlikesine karşı stratejik bir deniz sınırı" olan Sicilya'nın öneminin vurgulanmasına neden oldu. V. Carlos daha sonra şövalyelere 23 Mart 1530'da o zamanlar Sicilya Krallığı'na ait olan Malta takımadalarını verdi. Malta geçimini Sicilya'dan sağladığından, "Malta, Sicilya olmadan ayakta kalamazdı" tabiri yaygındı. Malta şövalyeleri, aynı zamanda ayrıcalıklı bir pozisyona sahip olan bu Hıristiyanlık âleminin kalesinden, gemilere ve düşman "kâfirlerin" sahillerine yaptıkları korsan saldırılarına devam ettiler. Ayrıca gereği halinde çeşitli şekillerde Akdeniz'in her iki yakasını da işe karıştıran karşı savaşlar açtılar. 16. yüzyılın yarısına gelindiğinde Sicilya ve Napoli Krallığı, sahil ve bölgedeki devriye sistemiyle uyumlu olarak çalışan oldukça gelişmiş bir sahil istihkâm sistemine sahipti.

İspanya Krallığı, mali kaynakları ve çarpıştığı pek çok cephe sınırları çerçevesinde, o yıllarda bir de Berberi filoların barındığı limanları tarafsız kılan garnizonlar tesis etme politikası yürütmeyi sürdürmüştür. 1535'te zaferle sonuçlanan ve Miguel Angel de Bunes Ibarra'nın altını çizdiği üzere[7] bir süreliğine Akdeniz'deki adalar ve sahilerdeki baskıyı kaldıran Tunus seferinin devamı gelecektir. Bu başarı imparatorun kendisi ve maiyeti tarafından ustalıkla siyasi propagandada kullanılır. 1541'te yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan Cezayir seferi bunun en önde gelen örneğidir.

Bu bağlamda Sardinya Krallığı savaş harekâtlarının özellikle de büyük güçlere bağlı ya da serbest olarak çalışan korsanların saldırılarının sonuçlarına maruz kalmıştır. Ayrıca, 16. yüzyılın ilk onyıllarında Fransız-Türk ittifakı Sardinya Krallığını Batı Akdeniz'in göbeğinde iki ateş arasında bırakmıştır!

1600'lü yılların başlarında tarihçi Francesco Angelo de Vico, 16. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen olaylara istinaden şunları yazıyordu: "Türk kadırgaları Sardinya sahillerine zarar veriyordu ve... Cabra adında bir yeri yağmaladılar."[8] 1509'da Cabra, 1514'te Siniscola, 1520'de Carbonara, Sant'Antioco adası, aynı yıl ve daha sonra 1525 ve 1526'da Pula, 1534'te Porto Pino, 1535'te Quarto, 1537'de Castellaragonese, 1549'da Orosei, 1551 ve 1552'de Sarrabus'la Sulcis, 1553'te Terranova'nın (bugünkü adıyla Olbia) uğradığı yağma 16. yüzyılın ilk yarısında Sardinya sahillerine yapılan korsan saldırılarından sadece birkaçıdır. Krallık parlamentosu konseyinde kurul tarafından bir önlem alınması için sık sık yapılan başvurulara rağmen o zamanlarda henüz herhangi bir savunma organizasyon planı uygun görülmemiştir. Mesela 1519 yılında Villanueva Parlamentosu'nda *Officio di Bonayra*'ya (Mercede Tarikatı Frerleri) Hıristiyanların Berberilerin elinden kurtarılması görevi ve yetkisi verilmişti.[9] Cardona Parlementosu'nda (1544-1545) askeri kol tarafından Cagliari'nin krallık şehirleri, Alghero, Castellaragonese ve Oristano için bir savunma sistemi oluşturulması talebinde bulunuldu. Ayrıca Oristiano, Castellaragonese, Iglesias, 1527 olaylarından sonra hâlâ hiç kimsenin yeniden yerleşemediği Sassari'nin temsilcileri de aynı talepte bulundular.[10] 1553-54 yıllarında Heredia Parlamentosunda Oristano kral naibi Agustin tarikatına mensup başpiskopos Ludovico de Cotes, Sardinyalılara silah tahsis edilmesini, arbaletler yerine daha modern arkebüzler kullanılmasını; ayrıca sahil boyunca yeni kulelerin inşa edilmesini ve bir süvari birliği oluşturulmasını öneriyordu. Bu talep, krallık savunmasının düzensizliğini ve ne kadar hazırlıksız olunduğunu açıkça göstermektedir. Bu durum sadece 16. yüzyılın sonunda etkin bir şekilde ele alınacaktır. Ayrıca saldırılar sırasında Berberi korsanların ele geçirilmesi hususunda ise, resmi krallık yetkilileri tarafından haksız yere zimmetine para geçirme eylemini engellemek için daha iyi bir düzenleme yapılması talebinde bulunuluyordu.[11]

1500'lü yılların ilk yarısında saldırılara verilen karşılıklar asla daha önceden yapılmış planlar doğrultusunda değil, tehlike anında programsız bir şekildeydi: 1514 yılında kral naibi Rebolledo, hükümdarın emri üzerine isteyen herkese "Türkler, Mağripliler ve Kâfirlerle" denizde ve karada savaşma ruhsatı veriyordu. Ele geçirdikleri ganimetlerin yüzde onunu hazineye vermek kaydıyla onlara sahip olabileceklerdi. Sassari yerlileri, I. Carlos'tan hazineye hiçbir yüzde bırakmak şartı olmadan Asinara adasına demir almaya gelen korsanları yakalama izni almışlardı. Bunlar şehir sakinlerinin kendi inisiyatifleriyle aldıkları ya da çeşitli yöneticilerin uyguladığı önlemlerdi. Nitekim sahil savunması için alınan ilk önlemler esas itibariyle Cagliari, Alghero, Castellearagonese, Oristano, Porto Torres ve Sassari sahillerindeki belli başlı ekonomik faaliyetlerin, ticaretin korunması ve kentin savunmasıyla bağlantılıdır.[12] Her şeye rağmen tehlike devam ediyor, tehdit sürüyordu ve ekonomik faaliyetlerle ticaret trafiğinin de maruz kaldığı bu ağır sonuçların yanı sıra güvensizlik ortamı da bunun kanıtıydı.

Sardinya şehirlerinin sahillerinin maruz kaldığı en dramatik olaylar arasında şüphesiz 1553 yılında Terranova'nın Turgut Reis'in filosunca yağmalanması ve yakılıp yıkılmasını da saymak gerekir.[13]

Geç Ortaçağ'da antik Olbia kenti harabeleri üzerine kurulan ve geç Antikçağ'da terk edilen Terranova kenti, Ortaçağ krallığı zamanında Sardinya'daki Gallura bölgesinin en önde gelen şehirlerinden biriydi.[14] 16. yüzyılda Sardinya Krallığı'nın tüm küçük sahil şehirlerini vuran kriz sebebiyle az nüfuslu bir merkez haline gelmişti. Feodal olarak krallığa bağlı şehirler, ithalat yetkisi sahibi yükleyici limanlar olma seviyesine yükselememiş, daima daha aktif ticari çemberin dışında kalmışlardır.[15] Ama bir şehir duvarıyla çevrildiklerinden piskoposluk merkezi olarak kalmışlar ve bu sayede de şehir statüsünü korumuşlardır. Eskiden Terranova'ya şehir boyutu kazandırmış olan ve bir kent dokusu oluşturmasına izin veren bu iki faktör 16. yüzyılın yarısında travmatik olarak yok edilmiştir: 1553'te Turgut Reis'in filosu tarafından yapılan yağma ve tahrip ortaçağdan kalma, hiç restorasyon görmemiş kale duvarlarının savunmaya hiç de uygun olmadığını ispatlamıştır. Yağma sonrası piskoposluk merkezi daha müstahkem olan krallık şehri Castellaragonese'ye taşınmıştır.[16]

Gallura bölgesi tarafından *"Kendisi yıkılmak üzere, kulesi de virane olan"* kale duvarlarının onarılması için yapılan talepler ve sahil şeridindeki savunma sistemlerinin sağlamlaştırılması mütemadi kaynak yoksunluğu nedeniyle hiçbir sonuca ulaşmamıştır.[17] Ayrıca, bunu takip eden onyıllarda yazılan kaynaklar yıkılmakta olan yetersiz bir kale duvarından bahsederler.[18]

29 Temmuz 1553'te Terranova'da meydana gelen korkunç yağma, birbiriyle koordinasyon halinde olan Turgut Reis'in filosu ile Fransız filosunun Batı Akdeniz'deki faaliyetleri arasında yer alır.

1550 yılında Turgut Reis Cerbe'ye tayin olur ve hemen akabinde İspanyolca África olarak anılan küçük Mehdiye şehrini fetheder. Bu, Napoli kral naibi tarafından "Cezayir'deki belki de en büyük önem arz eden yer" olarak nitelendirilen eski ve görkemli kale surlarıyla çevrili hayli önemli bir stratejik noktaydı.[19] Türk korsan buradan Batı Akdeniz'de tüm sahil yerleşim bölgelerine korku salarak ortalığı kasıp kavurabiliyordu. Lakin Kıta Avrupası'nda durum karışık olduğundan V. Carlos özellikle de Süleyman'la imzaladığı, herhangi bir askeri harekâtı men eden barış anlaşmasını göz önünde bulundurarak buna hemen karşılık vermedi.

Böylece 1550'de, deniz seferine uygun bir mevsimde Turgut Reis, tüm Batı Akdeniz bölgesinde hızlı ve beklenmedik korsanlık faaliyetlerinde bulunmak ve imparatordan gelecek olan bir cevabı kaçınılmaz kılmak için bundan fazlasıyla istifade etti: Küçük África limanında korsanı bloke etmek ve burada onu teslim olmaya zorlamak niyetiyle Sicilya kral naibi Giovanni de la Vega kumandasında bir askeri birlik ihtiyar Andrea Doria'nın kadırgalarıyla temmuzda Napoli'den yola çıktı. África ancak üç ay süren bir kuşatmadan sonra ele geçirilebildi. V. Carlos bundan dolayı Süleyman'a Turgut Reis'in iki imparatorluk arasındaki ateşkes kararlarını ihlal eden faaliyetlerinden kaynaklanan bu kuzey Afrika müstahkem şehrinin fethini haklı çıkarmaya çalışan "neredeyse bir özür mektubu" göndermek zorunda kaldı. Lakin bu kısa ömürlü bir başarı oldu. Burası sadece birkaç yıl boyunca elde tutulabildi. Turgut Reis bunu önceden sezerek Afrikiye'yi kuşatmadan önce bırakmayı başardı ve filosuyla İber yarımadası ve Balear adalarının güney sahillerini yakıp yıktı.[20]

Esas sonuç, iki büyük imparatorluk arasında yapılan ateşkesin artık bozulmuş olmasıydı. Çok gergin bir ara devre olan 1551 yılından sonra 1552'de artık "Barbaros ölmüştü, cesaret ve maceranın yeni vârisi Turgut África olarak anılan antik Afrodisio kentini ele geçirmişti. İspanyol sahillerini, Sardinya, Sicilya ve Malta adalarını huzursuz ediyor ve yağmalıyordu."[21]Filosu ganimet elde etmek, Doğu Akdeniz yolunu yeniden ele geçirmek ve Fransız filosunun yaptığı manevralara destek olmak amacıyla basit yağmalarla yetiniyordu.

Küçük Terranova şehrinin uğradığı o korkunç yağma tam olarak bu faaliyet kapsamındadır. Nitekim 1553 yazında Parma'daki Fransız askeri güçleri komutanı Mossieur de Termes, –görünüşe bakılırsa I. François'nın kesin bir emri olmadan– o zamanlar Cenova'nın kontrolünde olan Korsika'yı fethetmek için Turgut Reis'in kadırgalarından yardım aldı. Turgut Batı Akdeniz'in göbeğine doğru ilerleyip Pantelleria ve Licata'yı yağmaladıktan sonra rotasını Sardinya'ya çevirdi.[22] Haziran ayında Bonifacio yetkilisi Sardinya krallığına bağlı Tempio kasabası belediye başkanına Türk korsanın filosunun Sorrente yarımadası boyunca ilerlediğinin görüldüğünü haber verdi.[23] 20 Temmuz'da aralarında kadırgalar ve yük gemileri de bulunan 100 Türk gemisi Cagliari körfezinde bulunuyordu.[24] Eli kulağındaki tehlikeden haberdar olan Terranova feodal vekili Salvatore Aymerich sahilde devriye gezmekle yükümlü askeri kuvvetleri güçlendirmek için 100 kişiyi daha askere aldı. [25]

Ama bunlar her zamanki gibi tehlike anının gelmesiyle alınmış tedbirlerdi ve dolayısıyla geç kalınmıştı. Bu tedbirlerin alınmasındaki etken büyük ihtimalle Berberi gemilerinin görüldüğüne dair haberlerdi. Lakin daha sonra bu haberlerin yalan olduğu ortaya çıkmıştı. Aynı şekilde, sadece Terranova'nın yağmalanmasından sonra "Sardinyalılar adayı savunmak için silahlanıyor ve her yeri tahkim etmek için koşturuyorlar."[26] Böylece 29 Temmuz 1553'te, bir cumartesi günü Fransız askeri birliğiyle birleşen Türk donanması Terranova'dan karaya çıktı ve hiçbir direnmeyle karşılaşmadan Terranova şehrini kılıçtan geçirip ateşe verdi. Turgut Reis'in hedefi muhtemelen sadece ganimet ele geçirmek ve Fransızlarla birlikte Korsika'da karaya çıkmadan önce ihtiyaçlarını tedarik etmekti. Lakin

bununla birlikte operasyonun stratejik önemini de küçümsememek gerekir: Doğu sahilinde Korsika'nın fethini tehlikeye atabilecek tek liman olan Sardinya'yı ve dolayısıyla V. Carlos'u vurmak. Aslında "Sardinya'mız çok iyi bir gözetime tabii tutuluyordu, çünkü Fransız donanması bu sularda dolaşıyordu ve hatta 1554 yılında Cenova valisi olan Mossiur de Termez Korsika'yı ele geçirmişti." [27]

En geniş anlamıyla Akdeniz trafiğinin kontrolü iddiasında olan iki rakip imparatorluğun askeri operasyonları olarak algılanabilecek olan yağma Terrranova için sonuçları zor kabullenilebilecek bir travmaydı. Gallura bölgesinde başlarında Jofrino Pinna'nın bulunduğu az sayıda yerli ahali vakitlice uyarılmıştı. Bunlar herhangi bir tehlikeden uzak kalmak amacıyla beraberlerinde götürebilecekleri ne varsa alarak Terranova'yı terk etmiş ve kıyı şeridinin uzağında kalan küçük köylere sığınmışlardı. Turgut Reis'in adamları hiçbir engelle karşı karşıya kalmadan kısa zamanda su ve erzak tedariki yapmışlar, sahilden ayrılmadan önce kendilerine göre "pek kaliteli olmayan" şehri ateşe vermişlerdi.[28] Terranova hem askeri, hem ticari olarak stratejik önem arz eden bir liman olan ve yerleşmenin olmadığı Gallura'nın her zaman en büyük merkezi olmuştu.

Şehir halkı, yağmadan altı ay sonrasında bile şehre geri dönmek niyetinde değildi, özellikle de herkesten önce yetkili Jofrino Pinna geri dönmezken. Feodal vekil Aymerich 22 Ocak 1554 tarihinde "eğer bu şahıs oraya geri dönmezse hiç kimse hiçbir şekilde geri dönmek istemiyor" haberini veriyordu.[29] Ayrıca Giordano Orsini kumandasında Korsika'da Fransız birlikleriyle karşı karşıya kalmışlardı. Henüz tam olarak yerleşmenin olmadığı şehre dönmenin güvenli olduğunu düşünmüyorlardı. Geri dönenlere vergiden muaf olma garantisi verilse de kimse sığındığı sefil fakat güvenli köyleri terk etmek istemiyordu.

Surlar tahrip olmuş, evler yanmış, tarlalar terk edilmişti. Yağmadan sonra bu küçük sosyal topluluğun günlük yaşamına yeniden başlaması artık zordu. Çünkü her şeyden önce şehrin müstahkem duvarlarını yeniden inşa etmek gerekiyordu: 1558'in aralık ayında Sardinya Krallığı harp kurulunun aldığı kararla ortaçağdan kalma surların onarım masraflarının feodal bey Pietro Maça Carroç tarafından karşılanmasına karar verildi.[30] 1561

yılında yıkılan surların, kulelerin onarımına ve bir de destek duvarın inşasına başlandı.[31] Ama mali kaynakların eksikliği nedeniyle destek duvarı asla inşa edilemedi.

Bu asgari savunma önlemleri en azından şehir halkının yeniden şehre dönmesini sağladı: 1558'de içinde yaşanabilecek halde olan evlerin sayısı yirmi beşti. Bir yıl sonra içinde yaşanan ev sayısı doksanı bulurken, elli ev oturulamaz bir haldeydi.[32] 1560'ta hâlâ onarılması gereken konutlar vardı: küçük bir ev sahibi *Türkler* çok sayıda evini yaktığı için kiraya verecek evi kalmadığından dert yanıyordu.[33] Yetkili Jofrino Pinna bile maddi sorunlar nedeniyle evlerini hâlâ onaramamıştı, çünkü "Fransızlar ve Türkler orada bulunan bütün varını yoğunu yakmıştı."[34] Bütün bu büyük zorluklara ve hükümetle feodal beyliğin olaya seyirci kalmasına rağmen on yıllık bir süre zarfında halktan yaklaşık dört yüz kişi bir araya gelmişti. Lakin bunlar feodal vekil Salvatore Aymerich'e askeri sahil şeridinin gözetlenmesi ve savunması için gönderilen askeri birlikleri düzenlemesi için yalvarıyorlardı ve *"levazımla gelmelerini, çünkü tek bir lokma ekmek bile verecek durumda olmadıklarını"* belirtiyorlardı. *"Hem Türkler, hem de hırsızlar"* yüzünden zaten sürü hayvanları kırıp geçirilmişti.[35]

Her şeye rağmen, 1552 Temmuzunda yaşanan korkunç yağmadan sonra Terranova bunu takip eden asırlarda bile Geç Ortaçağ'da sahip olduğu önemi bir daha yeniden kazanamadı. Ancak 20. yüzyılda onu Sardinya'nın en önde gelen şehirlerinden biri haline getiren turizm ve ticaret sektörüne dayanan bir gelişme kaydetti.[36]

İtalyanca aslından çeviren: Özlem Kumrular

Notlar

1 Fernand Braudel, *Civiltà e Imperi del Mediterraneo nell'Età di Filippo II (II. Felipe Zamanında Akdeniz ve Akdeniz Dünyası)*, Torino, 1986. cilt II, s. 920.

2 Merasim düşkünü Pietro.

3 Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña* (Sardinya Adası ve Krallığının Genel Tarihi), koor. Francesco Manconi, V. bölüm, Cagliari 2004, s. 468.

4 Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña* (Sardinya Adası ve Krallığının Genel Tarihi)., Cagliari, 2004, s. 425, 429.

5 Cenova tarihinin büyüleyici şahsiyeti Andrea Doria'nın alanının seçilmesinin ekonomik nedenleri için bkz. Giovanna Petti Balbi, *Una città e il suo mare. Genova nel Medioevo* (Bir şehir ve denizi. Ortaçağ'da Cenova), Bologna, 1991, s. 138-144. V. Carlos'un Berberi karşıtı siyaseti için bkz.John H. Elliot, *La Spagna imperiale* (İmparatorluk İspanyası), Bologna, 1982, s. 186-190. Ayrıca bkz. Eduard Feuter, *Storia del sistema degli Stati europei dal 1492 al 1559 (1492'den 1559'a Avrupa Devlet sistemleri tarihi)*, Firenze, 1932, s. 450-456.

6 Angelantonio Spagnoletti, *La frontiera armata. La proiezione mediterranea di Napoli e della Sicilia tra XV e XVI secolo* (Silahlı sınır: XV. ve XVI. yüzyıllar arasında Napoli ve Sicilya'nın Akdeniz izdüşümü), *Sardegna, Spagna e Mediterraneo (Sardinya, İspanya ve Akdeniz), Dai Re Cattolici al Secolo d'Oro*, koor. B. Anatra e G. Murgia, Roma, 2004, s. 17-31.

7 Miguel Angel de Bunes Ibarra, Miguel Falomir Faus, *Carlos V, Vermeyen y la conquista de Túnez (V. Carlos, Vermeyen ve Tunus fethi)*, *Carlos V, Europeísmo y Universalidad* (Avrupa Birliği Doktrini ve Evrensellik), cilt V, *Religión, cultura y mentalidad* (Din, kültür ve mentalite), Granata 2001, s. 243-257.

8 Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña* (Sardinya Adası ve Krallığının Genel Tarihi), Cagliari 2004, s. 420.

9 Vittorio Angius, *Memorie dei Parlamenti*, G. Casalis, *Dizionario geografico storico statistico commerciale degli Stati di S.M. il re di Sardegna (Majesteleri Sardinya Kralı devletlerinin coğrafi, tarihi, istatistik ve ticari sözlüğü)* içinde, cilt. XVIII, s. 495.

10 Vittorio Angius, *Memorie dei Parlamenti (Parlamento Tutanakları)*, s. 500, 523-31.

11 Vittorio Angius, *Memorie dei Parlamenti (Parlamento Tutanakları)*, s. 543; G. Sorgia, *La Sardegna spagnola* (İspanyol Sardinya) Sassari, 1982, s. 47.

12 Oysa mesela Valencia Krallığı 1528 yılından beri sahil savunması için asker toplamak ve finans sağlamak için bir özel konsey kurmuştu. (Lluis Guia Marin, *Defensa de la costa (Sahil savunması)*, Atti XV CHCDA, Jaca 1993, cilt I, sayı. III, s. 126.

13 Turgut Reis için bkz. Ali Rıza Seyfi, *Turgut Reis*, Istanbul, 1932.

14 Francesco Cesare Casula, *La Storia di Sardegna* (Sardinya Tarihi), Sassari-Pisa, 1992, s. 260.

15 1544 Nisanında Terranova yetkilisi Jofrino Pinna, Maça Carroç feodal halkının temsilcisi Salvatore Aymerich'den sahildeki ticari faaliyetlerin gelişmesi için vergiden muafiyet istiyordu. (Cagliari Devlet Arşivi, *Aymerich arşivi*, no 288).

16 C. Eubel, *Hierarchia catholica (Katolik Hiyerarşi)* III, s. 119.

17 Cagliari Devlet Arşivi, *Aymerich arşivi*, no. 264, 274, 333.

18 Alessandra Argiolas, Antonello Mattone, *Ordinamenti portuali e territorio costiero di una comunità della Sardegna moderna* (Liman nizamnameleri ve bir Yeni Çağ Sardinya topluluğunun sahil toprakları), *Da Olbìa ad Olbia*, G. Meloni; P.F. Simbula, Sassari, 1996, s. 213-233.

19 İtalyan Tarih arşivi, IX, s. 124.

20 Fernand Braudel, *Civiltà e Imperi*, cilt. II, s. 969-997 ve Juan Francisco Pardo Molero, *La defensa del imperio* (İmparatorluğun savunması), Madrid, 2001, s. 399-405.

21 Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña*, cit., Cagliari 2004, s. 499.

22 Fernand Braudel, *Civiltà e Imperi* (Medeniyet ve İmparatorluklar), cilt II, s. 991-993.

23 Cagliari Devlet Arşivi, *Aymerich arşivi*, n. 275.

24 Alessandra Argiolas, Antonello Mattone, *Ordinamenti portuali (Liman nizamnameleri)*, s. 218.
25 Cagliari Devlet Arşivi, *Aymerich Arşivi*, n. 277.
26 Iohannes Franciscus Farae, *De rebus Sardois libri II-IV*, koor.E. Cadoni, III, Sassari, 1992, s. 294.
27 Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña* (Sardinya adası ve krallığı genel tarihi), Cagliari 2004, s. 502.
28 Bunlar krallığın engizitörü ve Ales piskoposu Andrea Sanna di Maracalagonis'in Engizisyon Yüksek Mahkemesi'ne yazdığı, meydana gelen olayları anlattığı mektubunda kullandığı kelimelerdir. (Milli Tarih Arişivi, *Engizisyon*, dosya 766, fol. 186).
29 Cagliari Devlet Arşivi, *Aymerich Arşivi*, n. 492.
30 Cagliari Devlet Arşivi, *Reale Udienza, Cause civili*, n. 1405, *Registre de delliberazione del Consell del any 1556-1558*, fol. 131-132.
31 Cagliari Devlet Arşivi, *Aymerich Arişivi*, n. 703.
32 Milli Tarih Arşivi, *Osuna*, dosya 655, fol. 12v-21.
33 Cagliari Devlet Arşivi, *Aymerich Arişivi*, n. 683.
34 Cagliari Devlet Arşivi, *Aymerich Arişivi*, n. 700.
35 Cagliari Devlet Arşivi, *Aymerich Arişivi*, n. 769.
36 21 Temmuz 1862'de ismi Terranova Pausania olarak değişecektir, 4 Ekim 1939'da ise artık bir daha değişmeyecek olan Olbia adını alacaktır.

(Istanbul, 7 ottobre 2005)

La difesa del Regno di Sardegna e il saccheggio di Terranova da parte di Dragut

Giovanni Serreli

Quando, nel dicembre del 1527, un contingente francese comandato da Renzo Ursino, nell'ambito della guerra che la Lega di Cognac aveva dichiarato all'Imperatore Carlo V, riuscì ad entrare a Sassari occupandola e compiendovi distruzioni e saccheggi, nonostante vi fosse stato il tempo per effettuare tutti i preparativi sufficienti a respingere il pericolo, a tutti i livelli dell'amministrazione del Regno di Sardegna si prese ulteriormente coscienza della necessità di organizzare una difesa adeguata per le città e le coste.

Parafrasando Alberto Tenenti, questa azione di guerra fu uno di quei tanti episodi che contribuirono a «provocare necessariamente» il tentativo di organizzazione di un sistema di difesa costiero anche nel Regno sardo. Episodi niente affatto slegati dalle dinamiche e dagli equilibri fra le potenze che si affacciavano nel Mediterraneo dove la pirateria era radicata «nel più profondo della storia del mare»[1]; le azioni di guerra, la guerra di corsa e la pirateria sono state da sempre fenomeni latenti con fasi più o meno acute legate alle situazioni geopolitiche a cui si adattavano; i quali fenomeni hanno generato, di riflesso, sistemi più o meno coordinati di difesa.

Si può ricordare, ad esempio, il provvedimento -dettata da ben definiti equilibri e schieramenti nel Mediterraneo- con cui, già intorno alla metà del XIV secolo, Pietro *il Cerimonioso* sottolineava la necessità per il Regno di 'Sardegna e Corsica' di un sistema di vedette e torri litoranee (i cui costi dovevano ricadere sui feudatari) con la funzione di avvistare i pericoli provenienti dal mare e dare l'allarme. Ma è dal XVI secolo che quest'esigenza si fa più pressante.

La ripresa dell'avanzata dell'Impero ottomano, l'imperversare delle potenze barbaresche legate alla Sublime Porta e la contemporanea contrapposizione della Francia all'Impero di Carlo V, fanno anche del Mediterraneo un terreno di scontro ideale; e la frontiera di questo terreno di scontro, di questa guerra, si avvicina, in maniera sempre più minacciosa, al Regno di Sardegna.

Dopo la conquista di Costantinopoli (1453) l'Impero Turco continuò la propria espansione mediterranea e orientale, minacciando anche l'Africa settentrionale, oltre i territori del medio oriente e la penisola balcanica. Era, quello ottomano, un'Impero vasto, ricco e solido fondato sull'eredità islamica unita alla tradizione amministrativa bizantina.

Per gli Stati della Corona di Spagna, per l'Impero e per tutta l'Europa esso rappresentava pertanto una seria e costante minaccia, tanto più che con Solimano *il Magnifico* (1520-66) riprendeva la sua spinta espansionistica nel Mediterraneo centro-occidentale. Nel 1522 il sultano sottraeva Rodi ai Cavalieri di San Giovanni; in nord-Africa poneva sotto la sua protezione i potentati barbareschi, lasciando alla Corona di Spagna solo poche e isolate basi. Algeri era controllata da un capo locale, il famoso Khair-ad-din, «*castigo de la cristianidad*» meglio conosciuto come Barbarossa, che la trasformò in un centro di pirateria organizzata[2].

Da questo momento l'aggressività ottomana tenderà a rafforzarsi. Carlo V, nonostante l'impegno sostenuto in questo settore, nel quale è messo in gioco il suo prestigio di difensore della cristianità, dovrà registrare le prime difficoltà, anche perché sarà costretto a guardarsi le spalle dal suo rivale Francesco I re di Francia «*ambicioso al imperio…enemigo capital y perpetuo de nuestro invictisimo Carlo V*». Ancora il De Vico, icasticamente con una sola locuzione descrive i numerosi fronti nei quali è coinvolto l'Imperatore «*Carlos, maximo con su valor; Francisco el francés, con*

---

[1] Fernand Braudel, *Civiltà e Imperi del Mediterraneo nell'Età di Filippo II*, Torino, 1986, vol. II, p. 920.

[2] «*Elegiò Dios para castigo de la cristianidad y su perseguidor dos hermanos que llamaron Barbarojas*»: Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña*, a cura di Francesco Manconi, Quinta parte, Cagliari 2004, p. 468.

su emulacion y el Turco con su poder»[3]. Francesco I, in funzione antimperiale, si avvicinerà sul piano politico e diplomatico all'Impero Turco, in modo palese dal 1536 (compensando in tal modo il passaggio della Genova di Andrea Doria dalla parte della Corona di Spagna e quindi dell'Impero[4]). Questa presa di posizione di alto pragmatismo politico susciterà non pochi imbarazzi di fronte alla cristianità europea e al pontefice, allarmati e scandalizzati per questa "turpe alleanza anticristiana". Accordi più o meno palesi con l'Impero ottomano verranno stretti dai vari Stati italiani, antagonisti fra loro, in funzione di conquistare una supremazia nella penisola. E lo stesso Imperatore, difensore della cristianità, non disdegnerà di cercare la collaborazione dei persiani in funzione anti turca.

Per tener lontano o, quanto meno, arginare il pericolo turco dall'area del Mediterraneo centro-occidentale e dagli Stati della Corona di Spagna che vi si affacciavano, era quindi indispensabile organizzare una barriera difensiva che avrebbe richiesto ingenti risorse finanziarie. Nelle strategie messe in atto per rintuzzare ogni tentativo turco di espansione verso le terre bagnate dal Mediterraneo centrale e occidentale, un ruolo di rilevante importanza svolgeranno soprattutto Malta e il Regno di Sicilia che, dopo la caduta di Rodi e il progressivo abbandono degli avamposti veneziani, accentuerà ancor più il suo ruolo di frontiera soprattutto militare, trasformandosi progressivamente in un'unica grande fortezza e in un immenso porto nel quale si raccoglieranno le flotte delle potenze cristiane[5].

Ad accentuare in maniera significativa la funzione della Sicilia "quale strategico fronte marittimo contro il pericolo turco" aveva contribuito l'arrivo a Messina nel 1523 del Gran Maestro e dei cavalieri dell'Ordine di san Giovanni, poi la concessione di Carlo V, il 23 marzo del 1530, dell'arcipelago maltese (feudo del Regno siciliano) alla Sacra Religione; era allora diffuso il detto che Malta «*no puede tener vida sin la Sicilia*», visto che, dalla Sicilia, Malta traeva sostentamento. Da questo antemurale della cristianità ma, al contempo, da questa postazione privilegiata, i Cavalieri di Malta continuarono le loro azioni corsare contro le imbarcazioni e le coste del nemico infedele, testimoniando, se ancora ce ne fosse bisogno, la reciprocità della guerra, nelle sue varie forme, che coinvolse le due sponde del Mediterraneo. Intorno alla metà del XVI secolo il Regno di Sicilia e quello di Napoli si doteranno di un sistema di fortificazioni costiere assai avanzato, coordinato con il pattugliamento delle coste e del territorio.

La Corona di Spagna, nei limiti delle risorse finanziarie e dei numerosi fronti nei quali è impegnata, prosegue in quegli anni anche una politica di stabilimento di *presidios* che avranno una funzione neutralizzante rispetto ai porti che ospitavano le flotte barbaresche. Seguiranno la vittoriosa impresa di Tunisi nel 1535, che allenterà per qualche tempo la pressione sulle isole e coste del Mediterraneo e che, come ha sottolineato Miguel Angel de Bunes Ibarra[6], venne sfruttata dall'imperatore e dal suo *entourage* come strumento di propaganda politica attraverso l'arte, e la sfortunata disfatta di Algeri (1541).

È in questo contesto che il Regno di Sardegna venne pian piano a trovarsi in prima linea e a subire le conseguenze delle azioni di guerra ma soprattutto delle incursioni corsare e piratesche. E, del resto, l'alleanza franco-turca dei primi decenni del XVI secolo metterà il Regno sardo tra due fuochi, al centro del Mediterraneo occidentale!

Riferendosi agli avvenimenti della prima metà del XVI secolo, infatti, lo storico Francesco Angelo de Vico al principio del Seicento scriveva: «*Infestaban las costas de Sardeña galeras de*

---

[3] Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña*, cit., Cagliari 2004, pp. 425, 429.

[4] Per le motivazioni economiche della scelta di campo di Andrea Doria, personaggio magnetico della storia genovese, si veda Giovanna Petti Balbi, *Una città e il suo mare. Genova nel Medioevo*, Bologna, 1991, pp. 138-144. Sulla politica antibarbaresca di Carlo V, cfr. Jonh H. Elliot, *La Spagna imperiale*, Bologna, 1982, pp. 186-190. SI veda anche il sempre valido Eduard Feuter, *Storia del sistema degli Stati europei dal 1492 al 1559*, Firenze, 1932, pp. 450-456.

[5] Angelantonio Spagnoletti, *La frontiera armata. La proiezione mediterranea di Napoli e della Sicilia tra XV e XVI secolo*, in *Sardegna, Spagna e Mediterraneo. Dai Re Cattolici al Secolo d'Oro*, a cura di B. Anatra e G. Murgia, Roma, 2004, pp. 17-31.

[6] Miguel Angel de Bunes Ibarra, Miguel Falomir Faus, *Carlos V, Vermeyen y la conquista de Túnez*, in *Carlos V, Europeísmo y Universalidad* volumen V, *Religión, cultura y mentalidad*, Granata 2001, pp. 243-257.

turcos y … saquearon un lugar llamado Cabra»[7]; Cabras nel 1509, Siniscola nel 1514, Carbonara, l'isola di Sant'Antioco e Pula nel 1520 e poi nel 1525 e 1526, Porto Pino nel 1534, Quarto nel 1535, Castellaragonese nel 1537, Orosei nel 1549, il Sarrabus e il Sulcis nel 1551 e 1552, Terranova (l'attuale Olbia) nel 1553, sono soltanto alcune fra le tante azioni di corsa che le coste della Sardegna dovettero subire nella prima metà del XVI secolo, quando ancora non era stato predisposto nessun piano di organizzazione difensiva, sebbene furono frequenti le richieste presentate dagli Stamenti nelle assise parlamentari del Regno, di prendere qualche provvedimento. Ad esempio, nel Parlamento Villanueva, del 1519, si fanno delle concessioni all'*Officio di Bonayra* (frati della Mercede) addetti al riscatto dei cristiani in mano ai barbareschi[8]. Nel Parlamento Cardona (1544-45) veniva richiesto dal Braccio Militare di far fortificare le difese delle Città Regie di Cagliari, Alghero, Castellaragonese e Oristano e vi furono suppliche dei sindaci di Oristano, Castellaragonese, Iglesias, Sassari (ancora tragicamente spopolata a causa dei fatti del 1527)[9]. Ancora nel 1553-54, durante il Parlamento de Heredia, il reggente l'arcidiocesi di Oristano, l'agostiniano Ludovico De Cotes, proponeva l'adeguamento degli armamenti in dotazione ai sardi: la sostituzione delle balestre con i più moderni archibugi; inoltre preponeva la costruzione di nuove torri litoranee e la formazione di una milizia a cavallo. Il tenore delle richieste ci dimostra, per logica deduzione, lo stato di disordine e impreparazione delle difese mobili e statiche del Regno, a cui si penserà in maniera incisiva solo alla fine del Cinquecento. Inoltre veniva chiesta una maggiore regolamentazione per quanto riguarda la cattura di corsari barbareschi durante gli assalti, onde evitare ingiuste appropriazioni da parte degli ufficiali regi[10].

Comunque, nella prima metà del Cinquecento le risposte non sono mai dettate da un piano organico ma, casomai, dall'emergenza: nel 1514 il vicerè Rebolledo, su ordine del sovrano, disponeva che si desse licenza, a quanti lo volessero, di combattere per mare e per terra «turchi, mori e infedeli» potendo trattenere eventuali prede, eccezion fatta per il versamento all'erario del 10 %; i cittadini di Sassari ottengono da Carlo I la possibilità di catturare i pirati che erano soliti fare sosta nell'isola dell'Asinara, senza nessuna percentuale all'erario. Sono provvedimenti disorganici, presi per iniziativa delle singole città o dei vari operatori economici, perché le prime risposte al problema della difesa delle coste sono legate essenzialmente alla tutela e difesa delle principali attività economiche della costa e dei commerci, soprattutto delle Città Regie di Cagliari, Alghero, ma anche Castellaragonese, Oristano e Sassari attraverso Porto Torres[11].

Nonostante tutto, il pericolo era continuo, l'allarme costante, l'insicurezza un dato di fatto, con gravi conseguenze anche per le attività economiche e per i traffici commerciali.

Fra gli episodi più drammatici che coinvolsero le città costiere sarde è da annoverare, senza dubbio, il saccheggio e la distruzione di Terranova nel 1553 da parte della flotta della *Spada vendicatrice dell'Islam*, il famigerato Dragut[12]; evento rilevante di per se ma giustamente collocato nel più articolato quadro della guerra mediterranea e dell'alleanza franco-turca contro la Corona Imperiale.

Terranova, fondata nel Basso Medioevo sui ruderi dell'antica città di Olbìa abbandonata in età tardo-antica, nel Medioevo fu una delle principali città del Regno medievale di Gallura, in Sardegna[13]. Nel Cinquecento si era ormai ridotto al rango di centro scarsamente popolato anche a causa della crisi che, a partire dal XIV secolo, aveva colpito tutte le città minori costiere del Regno di Sardegna le quali, infeudate, non erano assurte al rango di porti caricatori, autorizzati alle

---

[7] Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña*, cit., Cagliari 2004, p. 420.

[8] Cfr. Vittorio Angius, *Memorie dei Parlamenti*, in G. Casalis, *Dizionario geografico storico statistico commerciale degli Stati di S.M. il re di Sardegna*, vol. XVIII quater, p. 495.

[9] Vittorio Angius, *Memorie dei Parlamenti*, cit., pp. 500, 523-31.

[10] Vittorio Angius, *Memorie dei Parlamenti*, cit., pp. 543; G. Sorgia, *La Sardegna spagnola*, Sassari, 1982, p. 47.

[11] Invece nel Regno di Valenza, ad esempio, già dal 1528 era stata creata una *Junta especial* per reclutare truppe e finanziamenti per la difesa delle coste (cfr. Lluis Guia Marin, *Defensa de la costa*, in Atti XV CHCDA, Jaca 1993, Tomo I, Vol. III, p. 126).

[12] Su Dragut si veda il sempre valido Ali Riza Seifi, *Dorghut Re'is*, Istanbul, 1932.

[13] Francesco Cesare Casula, *La Storia di Sardegna*, Sassari-Pisa, 1992, p. 260.

esportazioni, rimanendo tagliate fuori dalla sempre più asfittica circolazione commerciale[14]; ma ancora manteneva lo *status* di Città grazie al fatto di essere rimasta sede vescovile e di essere circondata da una cinta muraria. Questi due fattori, che in passato avevano conferito a Terranova la dimensione urbana e avevano permesso la formazione di un corpo civico, furono traumaticamente annullati proprio intorno alla metà del Cinquecento: il saccheggio e la distruzione operata dalla flotta di Dragut nel 1553 dimostrarono che la cinta muraria, di concezione medievale e mai restaurata, era ormai inadeguata; e, anche in conseguenza del saccheggio, la sede vescovile venne trasferita nella meglio difesa Città Regia di Castellaragonese[15].

Gli appelli all'adeguamento della cadente cortina muraria della Città gallurese, che «*està per caure y la torre està xapada*», e al potenziamento dei sistemi difensivi lungo la costa, non avevano sortito alcun effetto, a causa della cronica mancanza di risorse[16]; anche le fonti dei decenni successivi descrivono una cinta muraria cadente e inadeguata[17].

Il disastroso saccheggio del 29 luglio 1553, quindi, va inquadrato nella difficile situazione sociale ed economica di Terranova e va soprattutto inserito nelle grandi manovre che la flotta di Dragut e la flotta francese –spesso in maniera coordinata- compivano nel Mediterraneo occidentale.

Nel 1550 Dragut si insediò a Gerba e, subito dopo, conquista la piccola città di Mahdia, detta África in castigliano; è una posiziona strategica assai importante, protetta da una vetusta cerchia di mura e definita dal vicerè di Napoli «*luogo forse di maggior importanzia che Algieri*»[18], dalla quale il corsaro turco poteva imperversare nel Mediterraneo occidentale ponendo in allarme tutti i Paesi costieri. Ma la reazione di Carlo V non fu immediata, a causa della situazione complicata nel continente europeo e, ancor più, per effetto della pace con Solimano che gli imponeva di soppesare qualsiasi azione militare.

Così, la stagione propizia del 1550 venne pienamente sfruttata da Dragut per rapide ed imprevedibili azioni di corsa in tutto il bacino del Mediterraneo occidentale, tanto da rendere inevitabile una risposta da parte dell'imperatore: con l'intenzione di bloccare il corsaro nel piccolo porto di África e qui costringerlo alla resa, un contingente al comando del vicerè di Sicilia Giovanni de la Vega, con le galere del vecchio Andrea Doria partì da Napoli nel giugno. África fu conquistata soltanto dopo tre mesi d'assedio e costò a Carlo V "quasi una lettera di scuse" indirizzata a Solimano nella quale giustificava l'azione militare di conquista della piazzaforte nord africana con la condotta di Dragut opposta alle condizioni della tregua tra i due Imperi. Il successo, però, fu effimero, sia per la durata della conquista -solo pochi anni- sia perché Dragut, giocando d'anticipo, era riuscito a lasciare África prima dell'assedio, e con la sua flotta imperversò, imprendibile, nelle coste meridionali della penisola iberica e nelle Baleari[19].

Il vero risultato fu che la tregua fra i due grandi imperi poteva considerarsi ormai rotta e, dopo un interlocutorio 1551 carico di forti tensioni, nel 1552 «*había muerto Barbaroja y sucedídole en el atrevimiento y ventura de cosario Dragut, que, apoderado de la antiga Afrodisio, llamada África, inquietaba y robaba las costas de España, islas de Sardeña, Sicilia y Malta*»[20]. Ma, al di là dei continui allarmi presso le corti mediterranee circa i movimenti dell'imprendibile corsaro turco[21],

---

[14] Nell'aprile del 1544 il podestà di Terranova, Jofrino Pinna, chiedeva a Salvatore Aymerich, procuratore dei feudatari Maça Carroç, esenzioni e franchigie per favorire lo sviluppo dell'attività commerciale nel porto (Archivio di Stato di Cagliari, *Archivio Aymerich*, n. 288).

[15] C. Eubel, *Hierarchia catholica*, III, p. 119.

[16] Archivio di Stato di Cagliari, *Archivio Aymerich*, nn. 264, 274, 333.

[17] Alessandra Argiolas, Antonello Mattone, *Ordinamenti portuali e territorio costiero di una comunità della Sardegna moderna*, in *Da Olbìa ad Olbia*, a cura di G. Meloni e P.F. Simbula, Sassari, 1996, pp. 213-233.

[18] Archivio Storico Italiano, IX, p. 124.

[19] Cfr. Fernand Braudel, *Civiltà e Imperi*, cit., vol. II, pp. 969-997 e Juan Francisco Pardo Molero, *La defensa del imperio*, Madrid, 2001, pp. 399-405.

[20] Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña*, cit., Cagliari 2004, p. 499.

[21] Si veda, a solo titolo di esempio, la lettera scritta dal *Llochtinent General del Reino de Sardeña a los Consellers de la ciutat de Sacer*, in Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña*, cit., Cagliari 2004, pp. 501-502.

la sua flotta si limitava a semplici operazioni di saccheggio, per fare bottino e riprendere la via del Levante, o ad azioni di appoggio alle manovre della flotta francese.

E proprio durante una di queste azioni si inquadra il disastroso saccheggio della cittadina di Terranova. Nell'estate del 1553, infatti, il comandante delle milizie francesi a Parma, *mossieur* de Termes, -pare senza un ordine preciso di Francesco I- ottenne l'appoggio delle galere di Dragut per la conquista della Corsica, allora sotto il controllo genovese; muovendosi verso il cuore del Mediterraneo occidentale, e dopo aver saccheggiato Pantelleria e Licata, Dragut fece rotta verso la Sardegna[22]. Nel giugno il potestà di Bonifacio comunicò al *major de villa* di Tempio, nel Regno sardo, che la flotta del corsaro turco era stata avvistata a largo della penisola sorrentina[23]; il 20 luglio successivo le oltre cento imbarcazioni turche, tra galere e navi da carico, si trovavano già al largo del Golfo di Cagliari[24]. Avvertito dell'imminente pericolo e dovendo provvedere autonomamente, il procuratore feudale di Terranova, Salvatore Aymerich, arruolava altri cento uomini per potenziare il corpo dei miliziani che dovevano pattugliare la costa[25].

Ma erano, come al solito, preparativi tardivi e dettati dall'emergenza, magari dalla notizia di avvistamenti di imbarcazioni barbaresche che poi si rivelavano falsi. Tant'è vero che, solo dopo il sacco di Terranova «*sardi ad defensionem insulae se accingunt omniaque munire properant*»[26]. Così sabato 29 luglio 1553 *l'armada del tturch*, già unita al contingente francese, sbarcò presso Terranova e, senza incontrare alcuna resistenza, mise a ferro e a fuoco la cittadina di Terranova: «*Dragutus … Terram Novam urbem satis immunitam et populorum infrequentem capit, incendit et diripit*»[27]. Obiettivo di Dragut era, probabilmente, soltanto quello di fare bottino e rifornirsi prima dello sbarco in Corsica a fianco dei francesi, anche se non va sottovalutata la portata strategica dell'operazione: colpire il Regno di Sardegna, e quindi Carlo V, nell'unico porto della costa orientale che poteva minacciare la conquista della Corsica. Infatti «*guardóse mucho nuestra Sardeña, porque la armada francesa discurría por sus mares y el año 1554* (sic) *ganó mossiur de Termes a Córcega, que era gobernada de Génova*»[28].

Il saccheggio, inserito nel più vasto contesto delle operazioni militari dei due Imperi rivali, tesi al controllo dei traffici nel Mediterraneo, comportò per Terranova un trauma dalle conseguenze difficilmente assorbibili. Avvertiti per tempo, i pochi abitanti della cittadina gallurese, con in testa il potestà Jofrino Pinna, avevano abbandonato Terranova, portandosi dietro tutto ciò che potevano, e si erano rifugiati nei piccoli villaggi dell'entroterra, al riparo da qualsiasi pericolo; senza nessun ostacolo, gli uomini di Dragut in breve tempo fecero incetta di acqua e vettovaglie e, prima di abbandonare la costa, incendiarono la cittadina la quale, per quanto «*fuesse de poca calidad*»[29], era pur sempre il maggior centro della spopolata Gallura con un porto strategicamente importante sia dal punto di vista militare che da quello commerciale.

Gli abitanti, ancora sei mesi dopo il sacco, non avevano nessuna intenzione di far ritorno nella cittadina, soprattutto perché il primo a non farvi rientro era lo stesso potestà Jofrino Pinna: «*que si no torna llo dit potestat ally no y volen tornar en modo ni en manera ninguna*» riferiva l'Aymerich al feudatario, il 22 gennaio 1554[30]. Del resto, con le truppe francesi dirimpetto in Corsica, al comando di Giordano Orsini, non era ritenuto sicuro far rientro nella cittadina ancora troppo esposta e, nonostante le franchigie garantite a chi vi fosse tornato, nessuno voleva abbandonare i miseri ma sicuri villaggi dove avevano trovato rifugio.

---

[22] Fernand Braudel, *Civiltà e Imperi*, cit., vol. II, pp. 991-993.
[23] Archivio di Stato di Cagliari, *Archivio Aymerich*, n. 275.
[24] Alessandra Argiolas, Antonello Mattone, *Ordinamenti portuali*, cit., p. 218.
[25] Archivio di Stato di Cagliari, *Archivio Aymerich*, n. 277.
[26] Iohannes Franciscus Farae, *De rebus Sardois libri II-IV*, a cura di E. Cadoni, III, Sassari, 1992, p. 294.
[27] Idem.
[28] Francisco de Vico, *Historia general de la isla y Reino de Sardeña*, cit., Cagliari 2004, p. 502.
[29] Sono le parole usate dall'inquisitore del Regno e vescovo di Ales, Andrea Sanna di Maracalagonis, nella sua nota informativa dell'accaduto alla Suprema (Archivo Histórico Nacional, *Inquisición*, legajo 766, c. 186).
[30] Archivio di Stato di Cagliari, *Archivio Aymerich*, n. 492.

Le mura erano ormai distrutte, le case incendiate, i campi abbandonati: era assai difficile riprendere le normali attività che avevano caratterizzato la piccola comunità negli anni precedenti il saccheggio. Perciò era necessario ristrutturare, in prima istanza, i baluardi difensivi della città: con deliberazione del dicembre del 1558 il Consiglio di Guerra del Regno di Sardegna ordinò che, a spese del feudatario Pietro Maça Carroç, venissero riattate le mura medievali[31]. I lavori iniziarono nel 1561, prevedendo la riparazione delle mura diroccate, delle torri e la fabbrica di uno sperone, secondo i suggerimenti delle più moderne tecniche di difesa statica[32]: lo sperone non fu mai realizzato per la cronica mancanza di risorse finanziarie.

Questi minimi approntamenti difensivi permisero, comunque, il rientro di parte della popolazione: nel 1558 le case abitabili erano appena venticinque; dopo un anno le case abitate erano già novanta, contro le oltre centocinquanta non ancora abitabili[33]. Nel 1560 vi erano ancora abitazioni da riparare: una piccola proprietaria lamentava di non avere case da dare in affitto perché *los turchs* le avevano bruciato numerose case[34]; lo stesso potestà Jofrino Pinna non aveva ancora riparato le sue abitazioni per mancanza di denaro, poiché «*los francesos hi turchs me cremaron tots los benes que ally tenia*»[35]. Nonostante queste enormi difficoltà e l'immobilismo del Governo e del feudatario, nel giro di una decina d'anni si raggiunsero i circa quattrocento abitanti i quali, però, supplicavano il procuratore feudale Salvatore Aymerich di ordinare ai miliziani, inviati per il pattugliamento delle coste, che «*vengan con vituallias per que no quear modo de poderlis dare recato non de pane non minus de peza*», anche perché il bestiame era stato decimato «*tanto de turcos comente de ladros*»[36].

Dopo il drammatico saccheggio del luglio 1553, comunque, Terranova non riacquisterà neanche nei secoli successivi l'importanza rivestita nel Basso Medioevo e, soltanto col Novecento vivrà uno sviluppo legato al settore turistico e commerciale che la porterà ad essere una delle prime città della Sardegna[37].

[31] Archivio di Stato di Cagliari, *Reale Udienza, Cause civili*, n. 1405, *Registre de delliberazione del Consell del any 1556-1558*, cc. 131-132.
[32] Archivio di Stato di Cagliari, *Archivio Aymerich*, n. 703.
[33] Archivo Histórico Nacional, *Osuna*, legajo 655, cc. 12v-21.
[34] Archivio di Stato di Cagliari, *Archivio Aymerich*, n. 683.
[35] Archivio di Stato di Cagliari, *Archivio Aymerich*, n. 700.
[36] Archivio di Stato di Cagliari, *Archivio Aymerich*, n. 769.
[37] Il 21 luglio del 1862 muterà il suo nome in Terranova Pausania e, il 4 ottobre 1939, acquisirà quello definitivo di Olbia.